

КРАТНІСТЬ У ПАРАДИГМІ АСПЕКТУАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ

Проблеми, пов'язані з категорією аспектуальності, її складниками та засобами вираження, привертають особливу увагу лінгвістів – Б. Баліна (1979), О. Бондарка (1987, 1996), І. Долініної (1987), Г. Золотової (2001), Ю. Князева (2005), Н. Козінцевої (1991), А. Комарової (1988), Ю. Маслова (1984), В. Плунгяна (1998, 2003), С. Швачко (1981), В. Храковського (2006), З. Вендлера (1967), Г. Веркюля (1993), Д. Дауті (1992), Б. Комрі (1976), М. Моенса (1987), М. Олсен (1997) та інших. Однак категоріальні параметри кратності – одного з відтінків аспектуального значення, яке є складовою частиною універсальної поняттєвої категорії аспектуальності, ще й досі остаточно не визначені. Невивченими залишаються окремі аспекти функціонально-семантичної категорії кратності, її місце у парадигмі аспектуальних категорій та різнорівневі засоби реалізації кратності.

Формалізація аспектуальних конструкцій в англійській мові є складною, оскільки категорія виду в ній не має чіткого граматичного вираження, а знаходить своє відображення у розгалуженій системі аспектуальних родів дії, до яких належить і кратність.

Особливість аспекту в англійській мові полягає у тому, що він представлений великою кількістю категорій, які характеризують спосіб перебігу дії у часі за допомогою різнорівневих мовних засобів. Так, аспектуальний аналіз, який описує ситуацію “зсередини”, дозволяє виявити значення тривалості / кратності, повторюваності, фазовості, граничності, результативності та інших властивостей перебігу дії у часі.

Аспектуальність стосується передусім характеру перебігу дії у часі. До аспектуальності належать такі характеристики перебігу та розподілу дії у часі, як обмеженість/ необмеженість, наявність/ відсутність внутрішньої межі, уявлення про дію як про плинний процес або як обмежений цілісний факт, кратність, тривалість, виділення тієї або іншої фази дії (фазовість), відмінність між власне дією, станом і відношенням.

Актуальність даної проблеми полягає у тому, що аспектуальні дослідження стосуються різноманітних галузей лінгвістики. Зокрема, важливе місце належить категорії кількості, у якій об'єднані різнорівневі мовні засоби, що взаємодіють на основі квантитативної функції. Кількісні аспектуальні значення утворюють систему, у якій виділяють *мультиплікативну, дистрибутивну, ітеративну, хабітативну* та інші категорії.

Аспектуальні класифікації, започатковані в часи Арістотеля, розробляють на сучасному етапі К. Адамс (2001), З. Вендлер (1967), А. Мітвоя (1988), А. Мурлато (1981), К. Сміт (1997), К. Тенні (1994), А. Шопф (1989) та багато інших дослідників, які конкретизують теорію онтологічних типів ситуацій із урахуванням їх темпоральних характеристик. Наше дослідження базується на класифікації З. Вендлера, основою якої є опозиційні пари *статичність – динамічність* [*±dynamic*], *граничність – неграничність*

[±telic], *тривалість* – *миттєвість* [±durative]. К. Сміт виділяє ще один аспектуальний клас дієслів – *семельфактивний* (*semelfactive*), що вказує на одиничний вияв традиційно ітеративної ситуації, тобто на **однократну реалізацію дії**. Семельфактивні дієслова характеризуються семою кратності у своїй семантичній структурі і здатні виражати дане значення незалежно від форми, в якій вони зустрічаються.

Вважаємо, що однією з найважливіших аспектуальних категорій є категорія кратності дієслівної дії, яка пов'язана з більш загальним поняттям кількості, зокрема дієслівною множинністю. **Кратність** – це аспектуальна категорія, яка залежно від кількості “крат” характеризує дієслівну дію як однократну її реалізацію чи як багатократне повторення. Кратність характеризує кількісну сторону дії, що реалізується як сукупність двох взаємопов'язаних значень: **однократності** та **багатократності**. Слід також зазначити, що подібно до інших аспектуальних ознак кратність тлумачать не тільки на основі значення дієслівної лексеми (І. Долініна 1996), але й ситуації, вираженої у реченні (В. Акуленко 1990, Є. Кокарева 2000).

Межі цієї категорії все ще залишаються не визначеними. Вперше поняття кратності дії було розглянуто Г. Павським (1850). Пізніше воно висвітлено у працях І.О. Бодуена де Куртене (1963), О. Шахматова (1941). У сучасних дослідженнях кратність дії трактують як комбінацію різнорівневих засобів, “семне” притягування взаємодіючих мовних елементів (Є. Люшинська), окремий вияв дискретності (М. Гловінська).

Кратність досліджували на матеріалі різних мов: української – Т. Голосова (2001), О. Пчелінцева (2005), російської – В. Храковський (2006), З. Годізова (2004), Є. Кокарева (2000), Є. Нікіфорова (1993), Є. Соколова (1994), вірменської – Г. Акопян (1975), угорської – Б. Корпонай (2000), чеської – А. Широкова (1966), татарської – Г. Лутфулліна (2004), індонезійської – Н. Алієва (1974) та в порівняльному аспекті – німецької та татарської – Н. Салехова, Р. Рахматулліна (1988), російської та осетинської – А. Цомартова (1988), російської та мордовської – Є. Лісіна (1998) тощо. В англійській мові відсутні монографічні дослідження, об'єктом вивчення яких є категорія кратності. Існують лише поодинокі публікації, які стосуються цієї проблеми, передусім К. Адамса (2001), Є. Губерт (1997), Н. Свашенко (1990), К. Сміт (1997) та інші.

Крім того, немає одностайної думки лінгвістів щодо розмежування категорій *кратності* та *ітеративності*: часто ці поняття нашаровують одне на одне, а інколи й ототожнюють. Вважаємо, що категорії кратності та ітеративності слід розмежовувати, оскільки ітеративний аспект (*iterative*) вказує на те, що дія повторюється багато разів, знову і знову, і є необмеженою у часі: *There was one noise he kept hearing again and again on his travels that intrigued him* (St. McDonald). Категорія кратності не характеризується повторюваністю, вона стосується властивості деяких дієслів позначати дію як один окремий акт її реалізації. На відміну від ітеративності, кратність є

граничною дією, як-от: *Cinzia's eyes suddenly flashed and she smiled...* (M. Dibdin); *He knocked once on the door, and it was instantly opened* (S. Beauman).

Основними засобами вираження кратності є семельфактивні та мультиплікативні дієслова (звуконаслідувальні дієслова, дієслова з морфологічними суфіксами -er, -le (далі – RL-дієслова) і сталі дієслівно-субстантивні сполучення типу *to give a smile*). Крім того, кратність може увиразнюватись модифікаторами типу *suddenly, abruptly, instantly, once, for an instant, for a split second, for a fraction of a second, for a second, for a moment* та ін., специфікаторами кількісної семантики *in a flash, in one gulp, out of the blue* тощо і контекстом.

Мультиплікативами називаємо предикати типу *jump, knock, nod*, які позначають хвилеподібні процеси та процеси коливання й об'єднані за кількісно-часовою ознакою внутрішнього поділу дії на серію повторюваних ідентичних квантів. Мультиплікативи вважаємо одними з різновидів дієслівної множинності, оскільки вони позначають граничну монотемпоральну множинність повторюваних мікроситуацій.

Одиничний квант мультиплікативного виду множинності виражається за допомогою **семельфактивів**, які співвідносяться з мультиплікативами семантично та позначають миттєві дії, які відбуваються протягом дуже короткого проміжку часу, наприклад: *blink, glance*.

В англійській мові розрізняють дієслова, які виражають семельфактивне та мультиплікативне значення у формі основного розряду, наприклад: *to wink* 'кліпати, кліпнути', *to kick* 'вдарити, вдаряти', *to cough* 'кашлянути, кашляти', *to knock* 'стукнути, стукати' тощо. Ці лексеми мають мультиплікативне значення в імперфектних формах, у конструкціях із фазовими дієсловами і лексичними ітеративами, у контексті обставин багатократності. Якщо ж ці дієслівні лексеми вживаються у перфектних формах, у контексті обставин миттєвості, раптовості, інстантності, обставин кратності зі значенням 'один раз', вони позначають семельфактивну дію. Порівняйте:

(1) *He hit him but once, but as he had foretold, that hit was a mortal one* (A. C. Doyle) та (2) *He was hitting the door with both hands* (W. S. Maugham).

Очевидно, що одне й те ж дієслово, залежно від контексту, позначає семельфактивну (1) чи мультиплікативну дію (2). Крім того, існують особливі конструкції типу *to give a kick, to give a look, to take a peep, to take a deep breath, to give a cough*, які мають лише семельфактивне значення.

В англійській мові немає чіткого морфологічного протиставлення видових пар (за винятком дієслів типу *crack – crack-le*), як це спостерігається в українській мові (словоформа *булькати* є мультиплікативом, а *булькнути* – семельфактивом).

Результати дослідження показали, що звуконаслідувальні дієслова позначають невимусене звучання, джерелом якого є людина, яка створює цей звук ненавмисно, неістота чи природна сила. Диференційними компонентами значення звуконаслідувальних предикатів є ненавмисність, наявність певного фізіологічного чи емоційно-психологічного стану людини, наявність зовнішнього подразника, відсутність контролю зі сторони людини.

За ознакою кратності звуконаслідувальні предикати поділяємо на:

а) предикати багатократності: *clatter*₂, *buzz*₂, *echo*_{1,2}, *jingle*₁, *knell*₁, *knoll*₁, *pound*₁, *rattle*₂, *swish*, *tinkle*₁ тощо, наприклад: *He stirred as below stairs the maid tinkled a bell, the sign for dinner* (P. Harding); *My dinner bowls clattered off the tray-table and onto the carpet floor* (B. Vova); *The helmet speaker buzzed, then went silent* (M. Banks);

б) предикати однократної дії: *bang*₁, *bump*₁, *burp*, *clack*₁, *clang*₁, *clash*, *clank*₁, *crash*₃, *explode*, *flip*, *smash*, *snap*₁, *snip*, *squeak*₁ тощо, наприклад: *'I bumped my head on the door moving your mattress through the laundry,' said Tom* (L. Darcy); *Lachlan's axe clashed with it in mid-sweep* (F. Hendry); *The drums had been too loud to hear the preliminary ripping, so when the tree suddenly crashed to the ground, no one moved* (M. Connell); *The gun exploded, throwing his hands up and him back* (M. Banks);

в) предикати, які позначають як однократну, так і багатократну дії: *bang*₂, *blast*, *chap*, *chug*, *click*₁, *clink*₁, *crackle*₁, *creak*₁, *crunch*₁, *ding*₁, *groan*₃, *jangle*₁, *jar*₂, *shriek*₃, *strike*₁ тощо. Порівняйте: *The explosive shells from Neisin's gun crackled round the window the first shots had come from* (M. Banks); *...the mess PA crackled once, and then came clear with the voice of Kraiklyn* (M. Banks); *The mangled wreckage hissed and groaned and creaked as it settled* (M. Banks); *The train shuddered, groaned and didn't move* (M. Banks).

RL-дієслова здебільшого позначають багатократну дію та вживаються у формах, які мають імперфективне, делімітативне та інгресивне значення. Імперфективне значення виражається передусім формами прогресива та перфективного прогресива, як-от: *Suddenly Shiona was trembling with outrage, but her tone was cool as tempered steel as she told him ...* (S. Howard). Делімітативне та інгресивне значення з'являються тоді, коли мультиплікативи вживаються у формі основного розряду в контексті послідовних дій, однією з яких є мультиплікативна. Делімітативне значення виражається обставинами обмеженої тривалості типу *for some time, for a few seconds*. Наприклад: *The board flickered for a second or two, then slowly faded until it was gone...* (I. Banks). Інгресивне значення позначається мультиплікативами руху і мовлення (типу *totter*), напр.: *Then, in the silence, Bigwig lurched to his feet, swayed a moment, tottered a few steps towards Fiver and fell again* (R. Adams).

Дієслівно-субстантивні сполучення моделі V_1+vN – особливий спосіб позначення кратної квантитативної дії, що складається з дієслова та віддієслівного іменника. Аспектуальне значення моделі V_1+vN зосереджене в її іменному компоненті, тому одиниця девербативного іменника вказує на однократність, а множина – на багатократність. Це чітко простежується у наступних прикладах. Порівняйте наведені пари речень:

All three cast quick, frightened glances at one another and at Raff (M. Dodge) та *Philip cast one glance at him, observed the signs, and thought better of making any demands on him* (E. Pargeter); *For several minutes the old groom did not speak, but continued to dart pessimistic glances at Andrew from beneath the dripping brim of his hat* (A. Cronin) та *Olwen darted a glance at her sister* (A. Cronin).

Значення миттєвості актуалізується за допомогою:

а) темпоральних обставин *suddenly* (quickly and unexpectedly) [1, с. 1659], *instantly* (immediately) [1, с. 843], *immediately* (without delay: at once) [1, с. 811], *rapidly* (very quickly and in a short time) [1, с. 1357], які увиразнюють однократну реалізацію дії. Наприклад: *Instantly, the car leaped back onto the roadway* (S. Marton); *The strip of mirror suddenly flashed at a struck match* (A. Carter);

б) for-адвербіалій: *for an instant, for a split second, for a fraction of a second, for a second, for a moment* тощо. Наприклад: *For an instant his eyes blazed* (M. Gladstone); *Klickman was a meathead with little finesse, and for a split second his shoulders flinched as if he would accept the challenge* (J. Grisham); *A message flashed for a fraction of a second on a cinema screen ...* (R. White);

в) модифікатора *once* (a single occasion; one time only) [2, с. 554]; *on one occasion only* [1, с. 1147]. Наприклад: *The door banged once again* (T. Barnes);

г) обставин, які позначають момент здійснення дії: *Hearing this, Bilbil jumped up at once* (L. F. Baum);

д) прийменникових та прислівникових груп, порівнянь, наприклад: *...Melanie and Pitty leaped as though a bomb had exploded* (M. Mitchell).

Таким чином, проаналізувавши аспектуальність, кількісність та кратність, вважаємо, що кратність як кількісна аспектуальність характеризує дію за кількістю крат. Категорія кратності базується на опозиції однократності та багатократності. Основними виразниками однократної дії є семельфактивні дієслова, а багатократної – мультиплікативні.

1. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by Della Summers. – New ed., 2003. – 1949 p.

2. Webster Universal College Dictionary. – New York: Gramercy Books, 1997. – 945 p.

У статті досліджується категорія кратності, що є складовою частиною універсальної категорії аспектуальності. Встановлено основні засоби її вираження. Проаналізовано зв'язок між категоріями аспектуальності, кількісності та кратності.

Ключові слова: аспектуальність, кількісність, кратність, мультиплікатив, семельфактив.

Статья посвящена исследованию категории кратности, которая является составной частью универсальной категории аспектуальности. Установлены основные средства её выражения. Проанализировано связь между категориями аспектуальности, количественности и кратности.

Ключевые слова: аспектуальность, количественность, кратность, мультипликатив, семельфактив.

The article is devoted to the study of the category of frequency rate as a constituent part of the category of aspect; the major means of its expression have been singled out; the connection between the category of aspect, quantitativity and frequency rate has been analyzed.

Key words: aspect, quantitativity, frequency rate, multiplicative, semelfactive.